

UČITELJSKI TOVARIŠ.

List za šolo in dom.

Lzhaja v 1. in 15. dan vsacega meseca, in stane vse leto 3 gold., pol leta 1 gold. 50 kr. Spise in dopise vzprejema uredništvo. — Naročnina in oznanila pošiljajo se založništvu v Milic-evo tiskarno v Ljubljani.

Štev. 4.

V Ljubljani, 15. februarja 1884. l.

XXIV. leto.

O vzgoji sploh.

(J. D.)

Vzgoja ni rokodelstvo, ampak umetnost, — reči smem: naj višja in naj težja umetnost. Razumen podobar nam tū daje prav lep vzgled in nauk. On ima več vrst lesov in pravi, da se iz vsacega lesa ne more lepa podoba izrezljati. Prvo in najvažnejše je torej, da dobro poznamo les, snov ali tvarino, iz katere hočemo narediti umetno delo.

To veljá tudi o vzgoji. Kdor hoče človeka vzgojiti, ga mora poprej dobro poznati. To je jako velik oddelek v vzgojni vednosti.

V drugič, pravi podobar, je treba imeti vzorno ali vzgledno podobo, ali pred sabo ali pa v glavi.

Ravno tako moramo tudi pri vzgoji človeški, imeti vzorno ali vzgledno podobo; vedeti moramo, kaj hočemo iz človeka narediti. Lehko se reče: mi hočemo iz gojenca vzgojiti, da bode ves, popoln, razumen človek. Kakšen pa je tak človek? Kako on misli, občuti in dela? Kaj pa je pravi razum?

To so vprašanja, katerim se ne more tako hitro odgovoriti, kakor bi si marsikdo mislil. Treba je jako globoko in tudi zelo visoko segati, če jih hočemo le nekoliko popoljno odgovoriti.

V tretjič je zelo važno, govori podobar, da vemo za vsa sredstva orodja, s katerimi bi lepo podobo naredili. Ni vse jedno, če delam z žago ali z nožem ali če najprej surovo delo zvršim in še le potem bolj natančno izdelam, ali če koj s početka posamezne dele natančno zvršujem.

To veljá tudi pri vzgoji. Poznati moramo vsa sredstva, s katerimi moremo iz surovega gojenca narediti razumnega človeka. Ta sredstva se morajo z namenom in tvarino popolno vjemati; drugače se delo ne posreči.

In v četrto, pravi podobar, je velike važnosti, da umetnik ne le les, vzorno podobo in sredstvo pozná, ampak on mora tudi znati obrazovati ali podobiti, to se pravi, da je pravi umetnik. Lepa podoba se ne more iz vsacega lesa izrezljati, pa tudi vsakdo ne zna narediti iz naj boljšega lesa in z najboljšim orodjem lepe podobe.

Vzgojitelj mora torej biti umetnik. Te besede so zelo pomenljive.

Marsikdo človeka prav dobro pozná, pozná vzorno podobo in tudi vsa sredstva, pa le ne more biti vzgojitelj. Česa mu tedaj manjka? Manjka ma navdušenja, katero bi ga priganjalo vzgojevati razumnega človeka. On razume vzgojno vednost, pa ne vzgojne umetnosti. Drugi razumi zopet vzgojiteljstvo in tudi navdušeno vzgoja, pa le ni umetnik.

Česa pa temu manjka? On ni izkušen. Ne zna še rabiti lesa in orodja. Ne razumi tega, česar se ni učil. Takih vzgojiteljev je silno veliko. Oni se niso pri nobenem mojstru učili, in zato ne razumijo lesa in orodja rabiti. Mojster zna to dobro, ker je bil dolgo časa učenec in pomočnik, in ima dosti vaje in izkušnje.

Zeló važna je tedaj četrta točka. Kdor hoče biti vzgojitelj, ni še dosti, da je učen in navdušen, ampak on se mora učiti prav vzgojevati in poučevati in se v tem dolgo vaditi. On se more učiti iz svojih in iz družih napak, kakor tudi iz dobro izvršenih del. Vzgojnik naj ima vedno pred očmi, kako prevažno je njegovo delo, kako zaslužen pa tudi odgovoren je njegov posel. In ta misel naj ga navdušuje pri vsem njegovem delovanju.

Zenska vzgoja.

(Spisuje Jos. Ciperle.)

24.

„Kakoršen gospod, tak sluga.“
Pregovor.

Čemú sem omenjal vse to? -- vprašaj čestiti bralec. — Hotel sem le nekoliko svariti ljudi pred takimi in enakimi nevarnostimi. Saj ti je znano ono glavno pravilo v pedagogiki, da naj bode pred vsem vzgojitelj sam dober, potem še le se sme pričakovati kaj uspeha v vzgoji. Ali če užé tega ne veš, slišal si gotovo pregovor, ki velí: „Kakoršen oče, taka družina.“ Zdaj me razumeš menda.

Slišiš tožiti dan za dnevom, kako slabi so zdanji časi. Kaj bode iz tega! slišiš plakati, — kam pridemo! čuješ vsklikovati. — Slabi časi so, to je istina; ali kdo je je temu kriv? Ljudje, sami ljudje, kajti ti si sami narejajo čase. Kakor si postelješ, tako bodeš ležal, — velí drug nič manj resničen pregovor. In tako je tudi.

Treba se mi je zdelo tedaj razjasniti nekaj momentov, ki bodo čisto uničili ljudstvo; ali če užé to ne, vsaj spravili ga na zeló nizko stopinjo. Kako se bode potem zanemarjala vzgoja otrók, si lahko misliš, dragi bralec; saj se užé danes ne gleda preveč na njo. Naj pišo pedagogi še tako mične nauke, kako naj se vzgoja mladina; njih glas bode glas vpijočega v puščavi. — Stari se morajo izboljšati, to je glavna potreba. Ali pedagogi imajo premalo moči v to. To bi vse boljje lahko preskrbeli oni, ki z najnatančnijo doslednostjo ga uničujó duševno in telesno.

Toda mnogo se more doseči tudi z malimi sredstvi. Da bi se vsaj v pričo svojih otrók obnašali stariši vselej dostojno! To bi bilo užé mnogo. Ali tudi to se ne zgodi. Dokler je otrok še jako majhen, menijo, da jih ne razume. Ali na to ne pazijo nikdar, kdaj jih začnè razumevati otrok. Zato se ne predrugači prav nič njih obnašanje tudi ne pozneje. Odpró se jim največ še le oči takrat, ko se otrokova izpridenost pokaže užé v največem lesku in blesku. Potem izgovarjajo stariši: Bog zna, odkod ima otrok vse to! — Mnogokrat celó obdolžé kar naravnost kako tujo osobo, češ, ona ga je naučila vsega tega. To je, se vé, jako žalostno. Nekateri stariši so vender še na tihem prepričani, da so sami zakrivili otrokovo izpridenost. To je še nekoliko tolažno. Ali žalostno je, ako niso prepričani, ter v svoji slepoti iščó vzrokov tam, kjer jih ni. Tù ni lahko pomagati. Zadovoljen bi bil jaz nad vse, ako bi v prvi vrsti stariše le prepričal, da bi na sé pazili najbolj; in še le v drugi vrsti na druge. Oj, da bi pazili vestno na vsako besedo, katero izustijo vpričo otrók; na vsako svoje še tako preprosto dejanje! Koliko manj izpridenih otrók bi bilo potem! Pravijo, da to ne gre; navaja se tudi, da vse to nič ne pomaga, ako so otroci užé pokaženi. Zato se kramljá pred otroci ravno tako,

kakor pred odraščeni. Toda vedeti se mora, da je tudi izpridenost pri nekaterih na viši, pri drugih zopet na nižji stopinji, da se lahko poveča in tudi pomanjša, če užé ne čisto iztrebi. Dobro, otrok je pokvarjen, ali naše slabo govorjenje ga bode le še bolj pokvarilo. To se samo ob sebi razume, porekó nekateri, ni treba omenjati tega. Ali vender se ne ravnajo premnogi po tem, ampak ravno nasprotno. Koliko je obče znanega, koliko samo ob sebi razumljivega; a se vender ne izpolnuje. Zato ne škoduje, omenjati tega.

Stariši, ako užé dobrega vz gleda ne morete dajati otrokom, ne dajajte jim vsaj slabega. To se vender lahko tirja od vas. Vi pokvarite dostikrat otroke, da sami ne veste kdaj. Zato pazite, pazite!

Posebno po noči pazite na sé, da otrok ne pohujšate. Pač lep in dober je svét, da otroci ne smejo spati v isti sobi s stariši. Kjer je mogoče, naj se tudi izpolnuje. Toda mogoče je malokje. In kjer ne gre, tam je treba toliko več pozornosti na sé. Le pomislite, kaj velí Kristus: „Kdor pa pohujša katerega malih, bi mu bilo bolje, da bi se mu obesil mlinski kamen na vrat, in bi se potopil v globočino morja. Gorjé svetu zaradi pohujšanja!“

V prvi vrsti so tedaj stariši, ki pohujšajo otroke, in še le v drugi so drugi ljudje. Otroci občujó z otroci, in v eni ali drugi otroški družbi se užé najde kaka garjeva ovca, ki druge okuži. In čudno, kako se razširja to! Otroci začnó kaj radi igrati očeta in mater in enake igre. Zato bi bilo dobro, ako bi se tudi pri igrah dečki ne držali vedno deklic. Znano je, da so fantovske igre različne od deklíških, ali vsaj morale bi biti, in nekaj so tudi bile. Zdaj vidimo, se vé, kakor sem užé omenil, tudi dečke igrati se s puncami; in zato ni mej njimi več one krepkosti, katera je kinčala nekdanje mladenče. Dobro bi bilo tedaj, ako bi se dečki z dečki, deklice pa igrale z deklicami. Verjemite mi, da bi se mladina manj pokvarila. Nekdaj smo igrali vojake, bíli smo boje; prigodilo se tudi včasih, da je prinesel kdo razpraskano lice iz boja. Vender to se mu je prigodilo vedno prav po naključji. Tako surovi nismo bili, kakor zdanja mladina; in tudi ni bilo mej nami tako imenovanih tajnih grešnikov, katerih zdaj vse mrgolí. Jaz menim, da to izvira iz premnozega občevanja dečkov z deklicami. Morda se motim. Bog daj, da bi se!

Jezikove opómnje.

(Konec.)

Nova, enotua terminologija morala bi nam torej za vsak posamezen pojem podajati samo en izraz, a za vsak izraz tudi — samo eno določno, stalno obliko, katere bi se moral dosledno držati vsak pisatelj v svojih spisih. S kratka: nobeden ne bi smel niti za pičico drugače pisati, nego bi ga enotni slovar in enotna slovnica učila! — Potrebno se mi je zdelo, to posebej poudarjati; kajti zdaj piše se malo ne vsaka beseda v več oblikah, takó da vesten in natančen človek pri pisanji ne vé, kaj bi, in kaj bi ne! — Nekoliko izgledov!

Preširen — Prešeren. Pač skrajni čas je, da se to vprašanje reši; ena stranka mora odjenjati — bodi si, katera hoče! — Vódnik ali Vodník? Katero naglaševanje je pravo? (Preširen in Vodník sicer ne spadata v slovar, ter sem ju samo mimogredé omenil.)

Nemci gledajo na to, da svoje pravopisje kolikor moči skrajšajo in uprostíjo. A pri nas ravno narobe! Nekateri naši pisatelji si ne dadé mirú, dokler vsake navadne domače besede ne spačijo in ne raztegnejo.*) Takó smo imeli najprej „januar“, potem

*) Časih tudi krajšajo, a to navadno tedaj, ako se besede potem bolj umetno glasé: njega spis, bez, bezdno (brez, brezno), pouk i. t. d. Kakó lahko pa se dajo skrajšati besede: telegrafíčen v telegrafen, spríčevalo v spríčalo, gnejzdo v gnezdo i. t. d.

„januvar“, zdaj že „januarij“; dnij, strijc, zdravijca, županijski i. t. d. — Vzemimo za pojem „Frühling“ najkrajšo, najličnejšo obliko: pomlad; Frühlings = pomladansk ali pomladen; im Frühlinge = spomladi (nam.: v vzpomladi). Vse druge oblike (spomlad, vspomlad ali vzpomlad) so potem odveč. — Ostale besede bi se glasile: sprejeti, Lah, laški, lasje, zlasti, zgled, zveličar, blažen . . .

Slovenec, Sloven, Slovan, Slavjan, Slaven. — Za „Slovene“ ne moremo in ne smemo druge besede rabiti nego obče navadne: Slovenec, -nca; oblika „Sloven“ naj bi bila samo — „licentia poetica“. — Za „Slave“ pisati „Slavjan“ ali „Slaven“, je povse krivo, kar je že Metelko dokazal. „Sloven“ pa se že zategadel ne priporoča, ker potem pri pridevniku „slovensk“ lahko nastane zmota. Pišimo dosledno „Slovan“, Jugoslovan (slovansk, jugoslovansk)!

Pri samej besedici „und“ imamo tri stranke: prva piše dosledno „in“; druga dosledno „i“; tretja pred samoglasniki „in“, a pred samoglasniki „i“. Slednji dve pisavi ste sedaj že precej redki, poleg tega pa tudi bolj ali manj umetni. Ogromna večina Slovencev piše dosledno „iu“; ne cepimo se torej in pišimo odslej vsi takó!

Osoda in usoda; opraviništvo, upravništvo in odpraviništvo; blizu in blizo; kmalu, kmalo in kmali; zmir, zmer, zmiraj, zmeraj, zmirom, zmerom, zmiram, zmeram (koliko nepotrebnih oblik!); okolo, okoli in okolu (vzemimo „okolo“ v pomenu „um, um — herum“, t. j. kot predlog: potovanje okolo zemlje; a „okoli“ v pomenu „herum“ = prislov: jaz se sprehajam okoli . . .; „okolu“ je potem odveč); skoraj, skoro, skor; ondi, onde, ondu (najbolj navaden in najmanj umeten je „ondi“); pesen in pesem (oboje znači „Gedicht“ in „Lied“; ali bi ne bilo boljše — da bodedo razločevali dva različna pojma — ako vzamemo „pesen“ v pomenu „Gedicht“, a „pesem“ v pomenu „Lied“; od tod: pesnik = Dichter, pesnica = Dichterin, pesenca = kl. Gedicht, pesnica = kl. Lied, i. t. d.); črešnja in češnja (prvo naj bi pomenilo = drevó, drugo = sad!); vender in vendar; torej in toraj; oče in oča; svoboda in „sloboda“; tobak in tabak; jetnik in ujetnik; ječa in uječa; tica in ptica; sestaviti in sostaviti (obé obliki ste pravilni po jezikovih zakonih, a za pojem „zusammensetzen“ moremo vzeti samo eno, in ta bo brez dvojbe prva); gosli in gosle; mlado dekle in mlada dekle; tedaj in tadaj; njegov in „jegov“; brez in „bez“; čez in črez; kopriva in kropiva; čebela in bučela; gomila in mogila; fižol in bežol; molitev in molitva; cvetica in cvetlica; danes, denes, dones (pišimo dosledno „danes“; denes samo v pesnih, kadar je naglás na drugem zlogu; isto takó: kádar — kedár, ne tudi: káder, kédar, kadár i. t. d.); razen, razven, razun; temuč, temveč, temoč; delavec, delovec, delalec; potica, potvica, povitica i. t. d.

Urednik, urad, upliv, uzrok, uvod, vlečem, vstanem . . . ali: vrednik, vrad, vpliv, vzrok, vvod, ulečem, ustanem i. t. d.

Dà, čemu bi tudi pisali: brzovjav in telegraf, „administracija“ poleg „opraviništvo“, „historičen“ poleg „zgodovinsk“, „noveleta“ poleg „novelica“, „feljton“ poleg „listek“ i. t. d.?!

Čemu li vse to besedujem? — saj nova terminologija je, kakor se čuje, takó že sestavljena! Nič ne dé. Ako ne bodo te „opomnje“ nikomur koristile, škodile tudi ne bodo nikomur. — To bi še rad povedal zastran slovarja: v novo terminologijo smeli bi — na mislih imam seštevno vsakdanje pojme — vzeti samo take izraze, ki jih je moči rabiti povsod, v učenih kakor poljudnih spisih (drugače je sploh edinost nemogoča); iz tega uzroka pa bi morali pri vsakej, količkaj nenavadni ali umetni besedi dobro preudariti, ali jo smemo rabiti, ali ne. Takó se meni že beseda „čitati“ (za pojem „lesen“) vidi previsoka; izobraženi Slovenec jo pač umeje, a kakó jo bode mogel umeti priprosti národ? Povse nemogoče pa je, da bi kdáj vsi, brez izjeme, pisali takó, kakor hoté nekateri. Ako bi to storili, kaj bi bil nasledek? To si lahko vsak sam misli. Žal, da

mnogi Slovenci, in mej njimi celó učenjaki prve vrste, ki bi morali drugim biti v vzgled, nikakor nečejo izprevideti, da živega jezika ne smemo svojevoljno, to je: čez neobhodno potrebo prenarajati, kajti drugače ga ne moremo več nazivati „slovenski“. Moja misel je: pustimo tiste umetne jezikoslovne poskušnje, s katerimi národu več škodujemo nego koristimo. Pišimo vsi kolikor moči čist, poleg tega pa tudi priprost, v resnici slovenski jezik — kakoršen je, ne kakor si ga domišljujejo nekateri —, da ga bode mogel vsakdo, učeni strokovnjak, olikanec, kakor prosti kmet enako lahko umeti. To bo zdrav, naraven, za naš národ koristen razvoj in napredek. Dobri nasledki takega ravnanja pokazali se bodo kmalu tudi na političnem polji: slovenščina se bo povsod mnogo laglje ukoreninila in razširila. Sedanji „moderni“ jezik pa je previsok in preumeten za navadno praktično življenje; tudi je pretrd, da bi se mogel pravemu Slovincu omiliti. Ali je potem čudo, ako po mnogih krajih naše domovine olikana, lahko umljiva nemščina izpodrine nenaravno, težko umljivo slovenščino? — sosebnó, ako še pomislimo, da je nemščina popolnem enotna, po vseh krajih, knjigah in časopisih ena in ista, pri nas pa da se še zdaj ne vé natanko, kakšen je prav za prav slovenski knjižni jezik; in ako nadalje pomislimo, da se nemščina v več desetletjih nič ali komaj za spoznanje izpremeni, a mi da imamo skoraj vsak mesec nove oblike in besede, takó da navaden Slovenec komaj sledí vsem tem novim iznajdbam, ter se sploh nikdar ne more jezika do dobrega naučiti!

Razen enotnega vsakdanjega slovarja treba nam tudi nove, enotne znanstvene terminologije.

Za vsak nemški izraz bi bilo treba samo enega slovenskega, ne pa več, da naj si vsak izbere, kar mu bolj sodi. To zahteva že samo imé terminologija. Da nam jih je g. Cigale časih podal po več, to je storil gotovo, ker se ni mogel konečno odločiti za enega; daje nam jih torej na izbiro, a slednjič bode treba odločiti se za en izraz in tega rabiti povsod . . .

To naj bi se po moji misli takó storilo: knjiga, katero nam je podal g. Cigale, naj se ne imá še za dovršeno, dognano, bode naj nam takó rekóč samo za podlôgo . . . In ko bode vse za trdno ustanovljeno, potem naj se knjiga še enkrat natisne, in v tej dovršenej obliki naj bode merodajna vsem slovenskim pisateljem.

Želeti pa je, da bi se tudi takó potrebna nova znanstvena terminologija skoraj začela sestavljati! — — —

Kar je bilo zgoraj rečeno o enotnih besednih oblikah, to more se vé veljati samo za — prozo; pesnik mora se prosteje gibati. A tudi za pesništvo bi bilo treba določiti nekakih mej, katerih ne bi smel noben pesnik prestopati, ako ne bi hotel grešiti zoper jezikove zakone. Sosebno vseh preumetnih, nenavadnih in težko umljivih besed in oblik naj bi se naši pesniki kolikor moči ogibali!

Kar se izreke tiče, omenim to-le: kakó naj se izgovarjajo besede, ki se končujejo na „l“: dal, šel, bil, vol, čul, ali: dau, šeu, biu i. t. d.? Tudi to vprašanje naj bi se že enkrat konečno rešilo!

Ogledali smo si torej ob kratkem naše jezikove zmešnjave. Upam, da je zdaj vsak prepričan, da Slovenci nimamo še pravega „knjižnega“, to se pravi: enotnega jezika, kakor bi ga morali imeti. Na kak način bi si ga morali — po mojih mislih — ustvariti, razložil sem v pričujočem sestavku. Le toliko še h koncu dostavljam: dokler ne bomo vsi književno izobraženi Slovenci govorili in pisali popolnem enotnega jezika (kakor ga imajo n. pr. Nemci), takó dolgo se tudi ne bode mogla slovenščina razviti in olikan jezik imenovati. Zategadel pa odslej ne smemo več trdovratno riti vsak v svojo stran! Složnosti in mejsebnega sporazumljenja nam je treba, ako hočemo doseči cilj —

D. R. N.

Knjiga Slovénka

v

XVIII. veku.

Rogerijeva II. knjiga je bila tiskana v Ljubljani l. 1743, in iz nje naj kažejo besedo njegovo tudi b) nekteri „Zapopadki“ pa primeri iz „Pridige“:

Synopsis.

Palmites sunt Vitis Christi
Sancti hodierni isti
Fortunat' Hermagoras.

Sancta Virge Margarita,
Vere pulchra, cum munita
Trina Pulchritudine.

Jesus sol ad illustrandas
Tenebras, et profigandas
Peccatorum: Natus est.

Templa Dei veneranda,
Cunctis sunt et honoranda:
Domus quia Dei sunt.

Zapopadik.

Terte Kristusa Mladyki,
Ty današni so Svetnyki
Mochor inu Fortunat.

Marjeta Sveta Divica
Prau je lepa za rejsnyca,
Kir ima lepote try.

Jesus sonce k resvejčejnu
Te temme, tår respodejnu
Teh grehou: porójen je.

Templi Božji čisluváti
Vsem so inu špoštuváti:
Hiše kir ty Božje so.

Ta LVIII. Pridiga.

Na I. dan Mesca mali serpan, ali: Julia.

Tu je:

Od Brathoušne Jesusoviga Serca.

Synopsis.

Ad Jesu cor recurte
Quandocunque te sentis dure,
Et requiem reperies.

Zapopadik.

K Jesušu ù Serce flissik hitti
Keder kolli čutiš kai hudiga priti
Toku boš gmah jemòu.

Thema.

Effundite coram eo corda vestra. Ps. 21.
Pred nym vaša serca vunkai issueite.

Plutarchus Zamerkuvauc teh nekadaišnih rečy, piše: de Philippus ta imenitni Krail u' Macedonij naredil je bil eno lepo, inu slahtno gostaria, ter h' lete pouabil veliku posvetnih Včenikou, ali Philosophou; katerim po khončanim gostuvaine h' sposnainu nieh modrusti postavil je bil gore tu uprašainie: quid in rerum natura esset maximum? Tu ner vehši, kaj je u' naturae: inu na suete? na kateru, ker usi só se sauzelli, iz sauzetja perčelli só billi reč, inu odgovarjat. H' pervemo ta ner slovečiši odgovoril je rekoč: de tu ner vehši, kar znaite je u' naturae, jé ta hrib iz imennam Olympus; inu sicer iz tem urzaham, ker on po spričuvainu Lucani, Nubes transcendit Olympus: iz njegovu vissokustio praestope te oblake. Na letú odgovori ta druge: de tu ner vehši ni ta Olympus, temuč ta Atlas; ker on ne le samú nanosse Olympum, temuč tude uso to drugo kuglo tega sueta, po bessedah Virgilij, ker prave: Maximus Atlas, axem humero torquet, stellis ardentibus aptum. Za letem dal je ta tretie h' tretijmu ta odgovor rekhoč: de tu ner vehši u nature je te uoda, ker ona sama obda ues ta cirkel gata sueta, po bessedah teh Cosmografou, kateri to uodo vehši, koker to semlo dellajo. H' četertimo odgovoril je ta četerte, tu ner vehši u' naturi je tu sonce, ter iz tega, ker tu sonce po govorieine teh Plementariou 166krat vehši je, koker ta pozemelska machina. Ta pete

inu sadnie ner bližai peršel je h' te resnici, ker dial je: de tu ner vehši je in rerum natura, Cor humanum, tu človešku serce: inu sicer resničnu, sakai letú po bessedah Victorini, Cor quidem parvum est, sed maxima capit: oku si lih maihinu je, venner tu ner vehši zapopasti zamore, já tako jé, da iz usem volnem suetam nima zadoste, koker vidit je billu nad Alexandram Synam tega spred imenvaniga Macedonskiga Kraila: kateri, ker šlišal je ob enim čassu od Aristarchusa, de več suetou se snaide, perčel se je bil jokati, inu solze prelivat, rekoč: de je niemu žou, de že eniga ni zadobil, já taku žalil se je, de h' utolažainu taistiga mogel je Aristoteles popissat ene buque, u' katerih je niemu le en sam suet izkazal; taku veliku je tu maihinu človešku serce, de niemu ne suet, ne uoda, ne sonce, ne nebu ni zadoste, koker S. Augustinus govori: inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te: nepokoinu je naše serce, dokler u' tebe O Bug nepočiva: iz katerih bessedi se vidi, de tu človešku serce zunai Boga use tu drugu premaga, ker onu samu u' Bugu niega počitik, inu zastopnost naide: pametnu tedei odgovoril je Philosophus.

Venner, letá oku si lih takú dobru, inu blizu zadel je to resnico, venner pravem, de še nekai drusiga snaide se, in rerum natura, kateru vehši je, koker to človešku serce, inu drugu ni, koker tu praecartanu, tu nigdar sadoste počešenu, nikole zadoste pohvalenu serce Christusa našiga Izveličarja itd. itd. (Pars. II. str. 1. 2.)

I. Stare slovenske pesmi. Imam stare pesemske bukve, katerih prva polovica je tiskana, druga v rokopisu. Obsegajo pesme pobožne, nektere gotovo že silno stare. Prva, tiskana polovica nima napisa; se je zgubil; druga polovica ima pa na čelu sledeči napis: „Cantilenae variae partim antiquae, partim novae in hunc libellum transcriptae, ne pereant et oblivioni dentur, ut posteris devoto usui esse queant.“ In h koncu podpis „Has cantilenas conscripsit in octobri 1733 Antonius Wider Parvista“.

Pesme, ki so bile leta 1733 stare, so se do leta 1862 še bolj postarale. V poskušnjo Vam ponudim tukaj eno v pisavi izvirni. Jez je še nisem nikjer bral in ne slišal. — Tako piše Fr. P—h v Novicah l. 1862. str. 43. 44, kjer je ona pesem tiskana takole:

Cantus alius de vanitate mundi.

Adducitur Astraea disceptans cum capitibus mundi.

1. Astraea.

Astraea nasnanu vprashanie ima
Zartliviz govori, nai odvert se da
Koku si ti vupash v' nebefsá ytée
Zesta je navarna vrata so tesne.

2. Epicurus.

V' nebefsá Gospud nie druge bo dial
Jest meni nebefsá na semli sim sbral
V teh isteh jest shiher prestranu shivim
Saguishan v Abrahamovim krilu sidim.

3. Astraea.

Odgovor preshalosten se nam gody
Dokler nam oben obstojezh krei ny
Nebu je odpertu, povei mi h' zhimu
De bi se poffisals nu voiskuval satu.

4. Dives.

Potreba kai meni je Boshieh nebefs
Vefsela na semli jest ushivam vfse zhes
Bel koker v' nebefsih se lastne suetlu
V teh skriniah denarje srebru nu slatu.

5. Astraea.

Kai mislish ó dusha de taku shivish
V' nebefsá na smishish pregreshnu sturish
Pres kluzha, kir je s' terplenia sturjen
Nobeden na bo v' nebefsá pushen.

6. Alexander ta veliki.

Sid taku mozhan na svetu ni bil
De bi ga s' voisko jest konzhal na bil
Sdei kir bi gdu meni nebefsá zaperl
Zhe niso odperte bo tiste prederl.

7. Astraea.

Velika h' nebefsam potrebna je muzh
Obeden teh istih ne premaga rekozh
Ampak kir premaga sam sebe poprei
Leta bo dofsegel isvoleni krei.

8. Machiavelus.

Pousod kir sem hodil v gosposkih gradeh
Vfsih sim bil povihshan, nu hvalen rizheh
Nebu mene, menem is svojo drushbo
Od vezhniga throna savorglu na bo.

9. *Astraea.*

Veliku shtemanie gosposke shlushbe
Maihinu plazhilo v nebesih dobée
Sa krulove, boune, sa vboge je prou
Sa lazhe sa shene isvoleni stou.

10. *Orpheus.*

Musika v' vshesih je zartan lep glafs
Serze mi preusame zhloveshki vfsak zhafs
S musiko premagal sim borshte polée
Krailestvo nebeshku bo k lonu moje.

11. *Astraea.*

Posemelska visha, ta posvetni glafs
H' pesmam se nagliham h' nebeskim sen lafs
Zhe lih je poslushat na semli sladak
Na chori ne bode nebeskim le tak.

12. *Cicero ta sgovorni.*

Sgovorna befseda moi jesik tekozh
Potrebnim je dal srotizam pomozh
Vfsih srotiz nu vdou jest ozha sim bil
Skus to sim ja nebefsa dobil.

13. *Astraea.*

Srotiz nu vdou si ozha ti bil
Sa posvetnu si vse leto sturil
De se bil spomnil posuetnu pustil
Dobizhek bi si bil nebefhki dobil.

19. *Astraea.*

Terpeli ste dosti sa posvetni dom
Sato ste dosegli posemelski lon
Bug urata sapreti sashafuje sam
Preposnu sem pridete jest vas na snam.

14. *Croesus ta bogati.*

Vefeliga kraja nu shpafsa na snam
Kateri s velikim ni blagam obdan
Ter raunu sdei meni na bodo doshli
Ti shazi nebeshki, kam bodo pershli

15. *Astraea.*

Nebeshko steso kemela na snash
To zesto paklensko bres luzhi posnash
Gvant skrinie shtimanie nu drugu blagu
Vse prasnú v nebesih bo inu голу.

16. *Galeus arzat.*

Kai tukei stoim, nu gledam nebu
Gdu urata sapreti podstopil se bo
Veliku sim taushent osravil ludy
Sai taka dobruta nebefsa doby.

17. *Astraea.*

Dobizhek je meihen, kai taku se sdish
Sam sebe osravi nar bulje sturish
Vrozhine v nebesih, nu merslize ny
Kie arzate priti se malu sgody.

18. *Plato, Aristoteles, Diogenes.*

Pohishtuo slatu, svelizhana stran
Kateri dosezhi nam shenkai Bug sam
Mi smo terpeli mras, urozhino hudo
Letu nam k nebefsam pomagalu bo.

Opis Krškega okrajnega glavarstva.

I. L.

(Dalje.)

Št. Rupert na Dolenjskem je jako velika in slovita župnina, ki je prej 23 podružnic imela, zdaj jih ima samo 8, namreč: Vesela Gora, Sv. Peter (Žunovec), Sv. Neža (Žalostna), Sv. Barbara (Okrog), Sv. Duh (Viher), Cirknik (Sv. Križ), Št. Kocijan, Sv. Rok.

Malokje na Dolenjskem je tako prijeten kraj, kakor je ravno Št. Rupertska okolica, nekdanj tudi „Rožna dolina“ imenovana. Kamor se človek ozre, povsod se mu nov panorama odpre, in povsod je veliko radostne paše za oko. Skoro na sredi te okolice je župljanska vas, ki šteje 336 duš in v kateri stoji, kakor stara mati več stoletja stara cerkev s silno močnim, veličastnim in visokim zvonikom.

Štirje zvonovi donijo svoje ubrane glasove daleč na okrog; dva sta manjša, jako stara, jeden kakor cerkev, naj manjši je 149 let star, druga dva velika pa sta iz l. 1846. (od Ljubljanskega zvonarja A. Samasa) in sicer je veliki 44 cent. težak in ima jako sloviti glas. S skrbjo in s stroški faranov sta bila za časa pokojnega župnika Janeza Zupina - a vlita. Cerkev je vsa v gotičnem slogu in jedna najlepših na Kranjskem. V njej stoji

zraven novega kamnitnega altarja pravi stolp slonokosteni, v katerem so nekdanj presveto Rešnje telo shranovali — redka stvar. Veliki altar je največ iz sivega marmorja. V tej cerkvi je bilo poprej 7 altarjev; takratni župnik in dekan Vincencij Vovk je odpravil 4 altarje iz cerkve, nekaj v podružnice, nekaj pa pod streho, da je cerkvi dal pravo podobo. Zdaj so samo trije, stranska dva sta umetno zidana, kakor tudi leca. To se je vršilo vse pod vodstvom dekana V. Vovka, ki je umrl 13. sušca 1868. l. On ostane tu vedno v živem spominu. Skoro vse, kar je v cerkvi, je ta nepozabljivi župnik olepšal in popravil in tudi po podružnicah; na pokopališči je nova zala gotiška kapelica, novo gospodarsko poslopje in farovž, in kaj bi rekel — povsod je sled in živ dokaz njegovega nevtrudljivega delovanja, on je skoraj vse svoje dohodke za take reči potrosil. Resnične so bile besede že tudi umrlega gosp. Rozmana, dekana Trebenskega, katere je v svojem govoru na dan pokopa v cerkvi Sv. Ruperta govoril, da namreč: pod vsakim kamenom in opeko leži gotovo krajcar umrlega dekana, — ki zdaj počiva pred kapelico na pokopališči. — Bodi mu zemljica lahka! — Pod njegovim vodstvom se je Št. Rupert zelo olepšal okoli cerkve, kakor je tudi on ceste izpeljal po vrtih, kajti prej so morali po dolini voziti, da se je k cerkvi prišlo ali v vas. Kjer je zdaj lep farovski vrt, je prej stala grda mlaka. Pred vrtom stoji lepa kapelica sv. Ruperta. Postavil jo je zdanji župnik gosp. Alojzij Košir. Okolo lepe, velike župljánske cerkve stojijo lepe hiše, jedno nadstropje visoke, lastnina župljánskih posestnikov. Mimo teh hiš teče bistri potok Bistrica. Leta 1870. v dan 12. mal. srpana so skoro trije deli okoli župljánske cerkve stoječih poslopij pogoreli, kar je precejšnjo revščino vzročilo, kajti bilo je malo zavarovanih. Posebno dobrega dobrotnika se je izkazal pokojni grof Jožef Barbo, graščak Rakovniške in Dobške graščine tukaj, kateri je veliko stavbenega lesa pogorelcem podaril; pa tudi zdanji župnik gosp. Alojzij Košir je skrbno nabiral mile darove za pogorce, tako da je zdaj Št. Rupert lepši, kot je bil prej. Skozi vas Rakovnik teče mimo graščine tega imena potok Busnik, (v katerem so dobri raki). Zraven te vasi je graščina Rakovnik, dom pokojnega grofa Jožefa Barbo, kateri je v dan 23. nov. 1879. l. na Dunaji umrl. Počiva pa tu v rodovinski rakvi na pokopališči pod kapelico. Bil je deželni in državni poslanec — in blaga, domoljubna duša. Zadej za graščino se nahaja selo Nemška Vas. Tu so nekdanj Nemci stanovali in usnje strojili. Ne daleč od tukaj naprej je graščina Dob, katero imé je v slovenskem jeziku prvotno bilo, potem jo je kupil grof Watz, prezidal in prekrstil po svojem imenu — Watzenberg. — Grof Watz je pokopan zraven ceste blizo te graščine — bil je protestant. — Posebno lepo polje je tu in tudi lep smrekov gozd. Bolj na desno je zopet grašč. gozd z imenom Brezje — zadej so vasi: Praproče, Straže, Trstenik, selo Griljev Hrib. — Grad Kot bil je nekdanj last vitezov bar. Ravbarjev — potem je bil Hofferjev (ta rod je baje iz Tirolskega). Leta 1858. ga je kupil dr. Primož Dolar, c. kr. okrajni zdravnik — predelal (prezidal) l. 1859., zdaj je last Ferd. Dolarja (omenjenega šolskega dobrotnika). Stari Kot proti večerni strani od Vesele Gore je še zdaj poznati. — O tem gradu in o bližnjem studencu, do kamor se še zdaj pozná stezica, pripovedujejo, da je tekala graščinska gospodičina in ljudem branila po vodo hoditi. — Studenec je bil zelo čislan, blagoslovil ga je bil duhoven in se še zdaj imenuje žegnanka. Tukaj je bilo poprej veliko ribnikov. Tadanji graščaki so se zelo pečali z ribištvom in lovom. V gozdu Brezje se nahaja mnogo prekopov in gomil iz starodavnih rimskih časov.

Naprej čez lepo polje z imenom Povnica, komaj četrť ure, je lepa Vesela Gora — prelep razgled. Rajsko sočutje do lepe narave presune človeka, ko gleda v prijetno Št. Rupersko dolino in okolico, kakor tudi na nasprotno stran proti Mirni ali pa v Mokronog. Prijazen holmec Veselo Goro kinča prelepa cerkev v rimskem slogu s petimi kup-

lami in z dvema zvonikoma. Z visocih lin zvonikov donijo prijetno glaseči zvonovi, ne ravno veliki, vendar so bili v poprejšnjem stoletju največji v tej okolici, vtil jih je zvonar Luka Dimic v Ljubljani. Ta cerkev je prava umetnija zidarskega dela, tudi jedna najlepših na Kranjskem v tem slogu. (Glej v „Slovenču“, popis cerkvá na Kranjskem.) L. 1722. o Binkoštih so vogelni kamen v to cerkev posvetili — in iz prostovoljnih darov sezidali to cerkev imenitno božjo pot v prejšnjih časih. Imela je štiri duhovne, jezuite, misijonarje; včasih se je na dan čez 30 sv. maš opravljalo. Od vseh krajev so si ljudje hodili tukaj dušnega hladila iskat, celó Italijani, Štajerci, Nemci, Hrvatje in Madžarji; se vé da Slovencev domačinov je bilo največ. Od leta 1730. — 1790. so bili tû samostojni duhovni jezuiti. Ko so pa bile velike premene v cerkvenih rečéh za časa vladanja cesarja Jožefa, je tudi osoda te duhovne zadela in odvzeti so bili trije, le enega so pustili, da je opravljal ustanovljene sv. maše, pa tudi ta ni dolgo ostal na Veseli Gori; šel je v hribe, na Kal, kjer je zdaj podružnica Št. Janske župnine (Dvor). L. 1729. je bila ta cerkev sezidana in 4. septembra 1735. l. jo je posvetil tedanji prošt iz Rudolfovega, Jurij Ksav. Marot. Ta gospod je to cerkev Baziliko na Veseli Gori imenoval, in še dan danes ima to ime. Na tem griču, kjer je zdaj Bazilika, je bila poprej cerkvica ali kapelica sv. Marjete v kupli; kjer je zdaj altar sv. Jožefa. — Denarjev so toliko imeli prejšnji stanovalci na Veseli Gori, da so ga merili po bokalih in še celó po mernikih. Zdaj prebiva v prijaznih hišicah na tem prijaznem baziliskem holmcu 100 ljudi, ki se preživé s poljedelstvom. Samostan ali farovž, veliko poslopje, je zdaj lastnina grofov Barbovih; v njej stanuje zdaj vdova pokojnega F. M. L. barona Langa, ki je bil velik dobrotnik revežem. Altarjev je na Veseli Gori pet. Ob času božje poti, ko se je na dan po 30 sv. maš bralo, je bil tudi altar pod zvonikom. Ali zdaj je vse minilo, le v shodih ali tako rekoč o žegnanji, takrat še veliko potnikov pride in občudujejo zidanje te cerkve in pa slike na obokih, največ iz življenja sv. Frančiška. Dva prav imenitna in zeló dobro obiskovana sejma sta tukaj vsako leto, o sv. Gregorji, potem pa angeljsko soboto; priženejo veliko konj in goveje živine, potem pa raznovrstnega blaga, semen itd. Pri Veseli Gori pri Št. Rupertu zopet kinča na nizkem prav prijaznem peščenem holmcu križev pot z novo posvečeno (1879.) kapelico božjega groba. Ta kraj se močno obiskuje zlasti o velikih praznikih. V kapelici je tudi prav lepa podoba žalostne Matere Božje. Na drugi strani proti Mokronogu je tudi lepa iz brona vlita podoba Marije Device, ki jo je po obljubi postavil pokojni general Lang. (Dalje prih.)

Šolstvo na Štajerskem, zlasti na slovenskem delu v 18. in 19. stoletju.*)

a) Zasluge Marije Terezije za štajersko šolstvo.

Dočim je bilo v 17. stoletju vse utihnilo, kar zadeva šolo, začelo se je v 18. stoletju živahnješe gibanje na šolskem polju. Vender so bile šole, kjer je bila katera, v silno slabem stanu tudi še v začetku te dobe. Učitelji so deco poučevali v svojih malih hišicah in sobicah. Ali njih plača je bila tako pičila, da so se morali še s postranskimi

*) Odlomek iz „Politične in kulturne zgodovine Štajerskih Slovencev“ (rokopis I. L.). — Ta odlomek iz svoje zgodovine priobčujem iz tega namena, da bi mi č. gg. tovariši na Štajerskem poslali blagovolili kakove popravke in dodatke k zgodovini o šolstvu, predno knjigo v tisk pošljem. Vsaka šola ima že svojo kroniko in v njej zanimive zgodovinske drobtinice. Zlasti o šolah, katere so se ustanovile v 18. stoletju ali zgodaj v 19. veku, bi rad izvedel leto ustanovitve in druge znamenitosti. Prosim lepo!

prisluzki baviti za svoj vsakdanji kruh. Bili so torej ob enem rokodelci ali krčmarji. Večkrat so v eni in tisti sobi sè šolskimi otroci bili učiteljevi vinski gosti, in po zimi še druga in še manj prijetna in primerna tovaršija, namreč prašički, kuretnina ali kaj tacega. Take so bile namreč zasebne, pa tudi občinske šole. V nekoliko boljšem stanju so bile šole po samostanih. V teh se je poleg krščauskega nauka poučevalo tudi v tako imenovanem „trivium-u“ (trojica — čitanje, pisanje in računanje) — od koder izvira ime nekdanjih trivijalnih (navadnih ljudskih) šol. Pred cesarico Marijo Terezijo, pa tudi pod njeno vlado še do l. 1770. se za javni ljudski pouk od strani vlade ni ničesar družega storilo, nego to, da je ona s kaznimi pretila, ako bi podložniki ne izpolnovali povelj duhovenskih gospok v zadevi krščauskega nauka.

Čisto brez šol sicer Štajerska tudi pred naredbami Marije Terezije ni bila. Vsaj je n. pr. sam Gradec l. 1770. štel 10 nemških šol. Toda njih učitelji so imeli tako slabe dohódke, da so morali po noči vedno po krčmah gosti, da so si še kaj prislužili. Kako so drugi dan v šoli poučevali, lahko si mislimo.

Predno je začela Marija Terezija avstrijsko šolstvo reformirati (1770.), štel se je po vsej Avstriji 133.419 za šolo sposobnih otrok, od katerih je pa samo 23.292 v kako šolo hodilo.

Najprvo je začela Marija Terezija l. 1770. ustvarjati v posameznih deželah šolske odbore ali komisije, katere bi se imele baviti sè šolskim vprašanjem. Tak šolski odbor se je bil l. 1774. tudi v Gradcu ustanovil. Naloga tega odbora je bila najprvo ta, da ustanovi v glavnem mestu c. kr. normalko kot vzgledno šolo in učiteljsko izobraževališče, kajti vsi dozdanji učitelji se niso v nobenem posebnem zavodu za svoj važni poklic pripravljevali. Taka normalna šola je bila v Gradcu l. 1775. ustanovljena; na njej so baje prav dobre moči poučevale, n. pr. nek Ivan Kavperc*) (rojen Gradčan), ki je bil tudi izvrsten risar in malar.

Za šolstvo bi bil imel cesar Jožef II. tudi na slovenskem Štajeru velike zasluge, ako ne bi bil zaukazal, da mora učni jezik biti povsodi nemški, kjer koli je le mogoče. Da so po tem takem vse šole, ki so se osnovale, nemške bile, tega mi ni treba praviti. Najprvo je bil cesar Jožef II. graško latinsko vseučilišče ponemčil. Gledé ljudskih šol je bil ukazal, da se mora povsodi osnovati vsaj ena, kjer je v okrogu $\frac{1}{2}$ ure 90—100 za šolo godnih otrok, katerim je bila dolžnost, od 6—12. leta v šolo hoditi. Duhovnikom je bilo ukazano, v letu vsaj enkrat ljudstvu šolo toplo priporočevati in jo sploh pospeševati.

b) Šolstvo v 19. veku.

Ko so razni domoljubi začeli slovenski jezik gojiti, n. pr. Danjko, Krepmelj, Šmigoc, Murko, Muršec, Slomšek, ko je bila stolica za slovenski jezik tudi v Gradcu (l. 1812.) utemeljena, — vpeljevati so začeli tudi v spodnje Štajerske šole, katerih je utegnilo že v l. polovici tega stoletja precej biti (najmanj kacih 120), polagoma slovenski jezik in slovenske šolske knjige, kolikor jih je pač bilo dobiti moči. K tej prebudi štajerskih duhovnov in učiteljev, ki so imeli opraviti sè šolo, nekoliko so pripomogle tudi gotovo „Novice“, ki so l. 1843. izhajati začele. Zato je bilo tudi na slovenskem Štajeru že l. 1847., torej pred l. 1848., ko je bila svoboda tudi za Slovence nastopila, 60 čisto slovenskih šol; poleg teh je bilo morda ravno toliko slovensko-nemških in še nekaj čisto nemških šol za slovenske otroke.

Leto 1848., se je bilo novo življenje tudi pri šolstvu vzbudilo. Ko je bil prvi naučni minister odstopil, izdal je drugi državni tajnik Feuchtersleben gledé učnega

*) Njegov oče je bil imeniten bakrorezec v Gradcu in rodom slovenski Štajerec.

jezika 2. sept. 1848. l. naredbo, v katerej je stalo načelo, da ima učni jezik v ljudskeji šoli biti materinski jezik otrok, za katere je dotična šola. Reakcija pa, ki je nastopila z letom 1850. in je trajala v narodnostnem obziru dobrih 10 let, tudi na Štajerskem ni dovolila, da bi se bilo šolstvo na slovenskem delu tako razvijalo, kakor terja zdrava pedagogika, namreč na čisto narodnej podlagi. Zato nam ohranjene statistične date iz poznejših let ne povedó več, koliko je bilo čisto slovenskih šol. Od leta 1851. vemo torej samo to, da se je štelo takrat na Štajerskem 386 nemških in 161 nemško-slovenskih šol.

Z narodnega stališča je bil 18. avg. 1855. l. sklenjen konkordat za slovensko-štajersko šolstvo prav primeren, ker so bile vse notranje šolske zadeve duhovščini izročene. Ta pa je bila pod vodstvom narodnega biskupa Slomšeka, kateri se je nezmerno veliko za šolstvo trudil, tudi po večem narodna, in je torej pospeševala slovenski jezik v ljudskih šolah malega Štajera. Za izobraževanje učiteljev za slovenski Štajer so bili enoletni tečajji na glavnih šolah v Celji in Mariboru. Za štajersko šolstvo in tudi za prospeh njega slovenskega značaja ima zasluge še zdaj v pokoju v Gradci živeči slavni matematiker in pisatelj najboljših matematičnih in računskih knjig dr. Franc vitez Močnik (roj l. 1814. v Cerknem na Goriškem). Ko je bil še na Kranjskem, je okoli l. 1860. pospeševal pri vladji, da smo dobili boljša slovenska berila za ljudske šole.

Do leta 1868. in 1869. so veljale stare šolske postave, tako znana „Politische Schulverfassung“ tudi za Štajersko. V teh letih in l. 1870. so prišle na svitlo na Štajerskem in na Avstrijskem sploh nove državne in deželne šolske postave; na podlogi teh začelo se je novo šolsko življenje, na enej strani na korist narodnemu in duševnem razvijanju štajerskih Slovencev, na drugej strani so pa hoteli vladni šolniki na podlogi teh postav in s pomočjo šol prav v obilni meri nemščino razširjevati. Temu so se zlasti protivila nekatera narodna učiteljska društva, posebno „Učiteljsko društvo za slovenski Štajer“ (osnovano l. 1874. s sedežem v Ljutomeru), in slovenski listi, zlasti šolski časopis „Slovenski učitelj“ (izhajal v Mariboru od l. 1873. — 1878.). Leta 1880. je začel v Celji izhajati slovenski šolski časnik „Popotnik“, ki zdaj že 2. leto v Mariboru izhaja.

Nekaj o zemlji, luni in solncu.

Dvogovor. Spisal J. B.

I.

A. Če se po zemlji okrog sebe oziramo, kakšna se nam zdí površina zemlje?

B. Površina zemlje se nam kaže kot velika ravan, na kateri se razprostirajo gore, doline, vode i. t. d.

A. Dobro! Ako kdo stoji na kakem okroglem griču (holmcu, hribčku), ter zrè v dolino, ali vidi človeka na grič stopajočega, precej vsega? Kaj vidi najprve? Kaj še le potem?

B. Najprve vidi njegovo glavo, potem še le njegov život.

A. Kakšno površino pa ima omenjeni grič?

B. Površina tega griča je okrogla.

A. Če stojimo na morskem bregu, kjer imamo prav lepo priložnost opazovati površino zemlje, ter si ogledujemo ladjo, katera se obrežju približuje, vidimo najprve jadernik, potem gornji del ladje in pozneje še le vso ladjo. Kakšno površino ima torej naša zemlja?

B. Potem ima naša zemlja okroglo površino.

A. Pazi zdaj! Če se na kaki veliki ravnini ali pa na morji okrog sebe oziraš, kako se ti kaže obzor? — (Obzor pa imenujemo tisti krog, ki se na vsakem kraji naredi okrog nas tam, kjer se nam zdí, da se nebo in zemlja dotikata.)

B. Obzor ima vedno podobo kroga, čegar obseg je toliko večji, kolikor višji mi stojimo.

A. Prav! In če si ogledaš okrogla geometrična telesa po vrsti in poskušaš, na katerem telesu se morejo okrog ene pike krogi napraviti, bodeš našel, da je to le na krogli mogoče. Kakšno obliko mora tedaj naša zemlja imeti?

B. Naša zemlja ima obliko kroglice.

A. Resnično! Ako je tedaj naša zemlja kroglica in mi od nekega kraja potujemo v enomer naprej, kam pridemo na zadnje?

B. Tako potovaje pridemo zopet na tisti kraj nazaj.

A. Res je tako! Že l. 1519. je slavni Magelhaens dokazal resnico te trditve in potoval vedno po morji okrog zemlje. Na tej poti je tudi našel po njem imenovano morsko cesto (preliv) na jugu Amerike. Potreboval je za to vožnjo cela tri leta; danes se pa že lahko pride okoli zemlje v treh mesecih.

Zemlja je torej velikanska na dveh nasprotnih stranéh nekoliko vtisnena kroglica, ki prosto plava v zraku. Še bolj se spozná velikost zemlje iz naslednjih računov. Ako bi bilo mogoče narediti železnico po sredi okrog zemlje, potreboval bi na njej brzovlak 30 dni, da bi zopet prišel na prejšno mesto nazaj. Površina vse zemlje je 51.163krat večja kot površina kranjske dežele ali 819krat večja kot površina našega cesarstva. — Večkrat tudi vidimo zemljo upodobljeno v zmanjšani obliki, to je globus.

Zdaj ko veš, da je zemlja kroglica, lahko poveš, ali zagledajo zjutraj prebivalci različnih krajev vsi na enkrat sonce?

B. Nikakor ne, nekateri kraji morajo imeti poprej solnčni vzhod ko drugi.

A. Resnica! Tako n. pr. ima mesto Petrovgrad več ko eno uro prej solnčni vzhod kakor mesto Pariz.

B. Zavoljo tega pa tudi poprej zahod.

A. Dobro! In ako potujemo od juga proti severu in nasprotno, pa zapazimo čisto nove zvezde, mej tem, ko nam prejšnje izginijo.

B. Tudi to nam potrjuje, da je zemlja kroglica.

A. Prav imaš, poslušaj dalje! Nam se sicer zdí, da zemlja mirno stoji in da se solnce okrog nje suče od vzhoda proti zahodu; kakor se nam tudi le zdí, da vlak stoji, kadar se peljemo hitro po železnici, ter da se v obližji drevesa, hiše in druge mirno stoječe stvari na nasprotno stran pomikajo. V resnici pa se le suče zemlja okrog solca.

B. Kako pa je vendar to mogoče?

A. Na železnicah namreč so opazili, ako imajo tek od severa proti jugu ali nasprotno, da se šine na vzhodni strani veliko hitreje zbrusijo in pokončajo, kakor na zahodni. Isto tako na takih železnicah vlak navadno skoči na vzhodno stran, kadar pride iz tira. — Tudi vode, ki se stekajo od severa proti jugu ali nasprotno, poškodejejo breg večjidel le na vzhodni strani, na to stran si tudi navadno izkopavajo nove struge. — En in isti veter brije na različnih krajih od različnih straní; to se posebno kaže pri tako zvanih pasatnih vetrovih. — Vse to nam vendar dovolj dokazuje, da se zemlja vrtí od zahoda proti vzhodu. Še natančneje so pa to dokazali učení možje, zlasti slavni učenjaki Kopernik, Kepler in Nowton; ter ob enim spoznali, da se zemlja tudi v svetovnem prostoru naprej pomika in okrog solca suče, ter na tej poti podolgasto-okroglo črto zaznamova, ki se ji pravi ekliptika. Ne prav v sredi ekliptike stoji solnce. Tudi nasprotno vtisnene strani zemlje nam njeno vrtenje potrjujejo. Črto pa, ki veže vtisnene

strani in gre skoz središče zemlje, imenuje se os. Okrog te osi se zemlja zavrtí v 24 urah enkrat in to imenujemo en dan. K solncu obrnena polovica ima svetli dan, nasprotna pa temno noč. Tako tedaj pride, da imajo Amerikanci v tem času, ko je pri nas dan, — noč.

Okrog solnca pa pride zemlja v 365 dneh, 5 urah in 48 minutah. Teh 5 ur in 48 minut pa napravi v 4 letih en dan, tako je tudi vsako četrto leto prestopno leto, ki ima 366 dni. Iz tega pa, da se zemlja suče okrog solnca in da je solnce ob nekem času bližje zemlje, in zopet o drugem času precej daleje, — nastajajo letni časi in sicer imamo v prvem slučaju toplo polletje, v drugem pa mrzlo zimo.

Učeni so pa tudi zapazili, da je zemeljska os nekoliko nagnjena, ter ne stoji popolnoma navpik. Iz tega pa sledí, da zemlja stoji vsak trenutek drugače proti solncu in zato imajo razni kraji različno dolge dni in noči, — celó različne letne čase. Tako torej pride, da imajo na skrajnem severu 6 mesecev dolgi dan, mej tem, ko imajo na skrajnem jugu 6 mesecev dolgo noč. Ravno iz tega vzroka je takrat pri nas zima, ko imajo v Avstraliji lepo polletje.

Naklonjenost zemeljske osi pa tudi upliva na podnebje; ona narekava, kako daleč naj sega vroči pas, da moreta biti dva zmerna in dva mrzla pasa, kje neha ta in kje se začénja uni. — Ako bi imel pri roki svečo in globus, lahko bi me razumili popolnoma. Mimogredé še omenim, da si ne moremo misliti zemlje z bolj ugodno lego, kakor jo ima zdaj. Tako nam torej narava povsod odkriva modrost stvarnikovo. Zdaj pa se hočem tudi prepričati, koliko si me razumil in zaradi tega ti stavim sledeča vprašanja: Kakšni bi li bili nasledki 1.) „ko bi zemeljska os stala navpik, 2.) ko bi ležala vodoravno“?

B. Pri navpičnem položaju zemeljske osi, bi padali solnčni žarki le na sredino zemlje navpik. Nasledek bi bil, da bi bili povsod dnevi in noči vedno enaki. Bili bi tudi povsod zmiraj isti letni časi in sicer po sredini zemlje, bi bilo strašno vroče, drugod po zemlji pa bi bilo povsod mrzleje, kakor zdaj. V naših krajih bi že imeli večno zimo. — Še slabeje pa bi bilo za zemljane, ako bi zemljina os ležala vodoravno.

Književnost.

— „Četrto Berilo za ljudske in nadaljevalne šole“. Sestavil prof. Peter Končnik, c. k. okrajni šolski nadzornik v Mariboru. Na Dunaji 1883. l. v c. k. založbi šolskih knjig. Stane trdo vezano 60 kr.

Tako se zove nova, 328 stranij broječa knjiga, namenjena naši šolski mladini višje skupine in v nadaljevalni šoli.

Knjiga le-ta je ravnokar zagledala beli dan, in jo je ministerstvo za bogočastje in uk z ukazom s 26. novembra pr. l. št. 21019 dovolilo za rabo v ljudskih in nadaljevalnih šolah, v kojih je slovenski učni jezik.

Bodí mi dovoljeno, da spregovorim nekaj besed o berilu sploh, ter o tej čitanki posebej.

Dobro berilo mora biti središče, iz katerega se ves pouk steka učencu in učitelju. — Berilo uči brati, misliti, govoriti in pravopisati. Zategadelj mora tudi na slovnico pozornost obračati. Berilo bistri um in blaži srce; ono mora biti podloga in središče jezikoslovja. Jezikoslovje nam podeluje zmožnost, da z govorom in s pismom svoje misli jasno in razumno razodevljemo in jih tako drugim javimo. Le v stavku se misli popolnoma izražajo; iz stavka je mogoče jezika se naučiti. Ali stavek je le element, ni jezik sam. — Hočemo li učenca brez ovinkov v jezikovo življenje napeljati, ne dosežemo tega s posameznimi, raztrganimi stavki, nego le, ako mu ponudimo v razmotrovanje vrsto zvezanih in uredjenih misli, ki se nanaša druga na drugo. In v to služé vzorni berilni koščeki, katerih naj ima dobra čitanka na izbiro. Razgovorjanje o takovih berilnih koščekih je najuspešnejši nauk. S pomočjo dobre čitanke lahko nazorno razvijamo jezikoslovje, in baš nazornost je neprecenljive važnosti za uspešno poučevanje.

Berilo Končnik-ovo ustreza povsem tem zahtevam. Naj pa še omenim, da berilo za višje oddelke ali razrede, kakor Končnikovo, naj bi učence posebno v stavkoslovji — sintaksi — urilo zaradi pravilne rabe ločil ali prepon. — Kaj pomaga učencu, izstopivšemu iz šole, ako zná vse besede v besedna plemena uvrstiti, kadar pa je primoran, kako pismo pisati, spiše celo pismo od konca do kraja le v enem stavku, t. j. več stranij obsegajoče pismo je brez vsake ločnice, ker nima od pravilnega vezanja stavkov niti pojma.

Iz tega je pač razvidno, da je berilo glavno učno sredstvo pri pouku v ljudski šoli. Res je sicer, da je učitelj prav za prav glavni pogoj dobre šole in da dobri učitelj tudi brez dobrega berila — se vé da z ozbiljnim trudom — lahko izhaja; vendar smem smelo trditi, da je dobro berilo za napredek šolstva glavni steber.

V Slovincih smo dolgo zdihovali po novih čitankah: zadnje čase se nam je na bolje obrnilo, kajti zagledalo je več čitank belih dan, ki se zdaj z uspehom rabijo v naših šolah.

In takó dobro berilo je tudi novo izišlo Končnik-ovo. Ako si je dobro ogledamo, najdemo, da se s prejšnjimi berili gledé učnega načrta popolnoma vjema. Gospod sestavitelj je v to svrhu izbral izborne spise, sestavke in pesmi iz našega národnega ognjišča. Jezik je povsem izboren in lahko služi našej mladini v posnemo. V to so nam porok najboljši slovenski pisatelji: Jurčič, Levstik, Levec, Stritar, Kersnik, Slomšek, Cegnar, Erjavec, Gregorič, Klodič, Tomšič, Povše in drugi, kojih spise in pesmi je g. sestavitelj za to berilo porabil. — Kakó mi to prija, da je g. sestavitelj uvrstil v to knjigo večinoma Gregorčičeve poezije. To smatram kot zeló umestno, kajti našega pesnika Gregorčiča naj se uči tudi naša nežna šolska mladina že v zgodni mladosti ceniti in štovati. — Do zdaj je našega Gregorčiča poznavalo le naše razumništvo in dijaštvo; s tem berilom pa praznuje Gregorčič tudi svoj vhd v naše ljudsko šolstvo. Tako je prav! — Porok nam pa niso le ti pisatelji in g. sestavitelj v to, ampak porok nam je še večí pedagog, ki je to delo imel v „cenzuri“ in ki je znan kot večé šolnik, imajoč primorsko ljudsko šolstvo v spretnih svojih rokeh.

Skrbel je g. sestavitelj, da berilo tudi v etičnem delu dobro ugaja. Zastopano je dobro v njem naše slovstvo, naša poezija, kakor tudi proza, izbujajoč našo mladino k vzvišenemu patriotičnemu čutu.

Berilo razdeljeno je v šest delov, in sicer: 1. Povesti, popisi, pesmi in pregovori. 2. Iz zemljepisja. 3. Črtice iz prirodoslovja. 4. Prirodopisje s posebnim ozirom na kmetovalstvo. 5. Človek in človeško društvo. 6. Iz zgodovine.

Razvidno je, da ne manjka v njem dobrega zrna. Kmetijstvo, ki je morda najvažnejši faktor ljudske šole, je v berilu poleg kemije zeló dobro zastopano, in po pravici in resnici moram javiti, da bode ta snov učitelju, podučujočemu v kmetijstvu, zeló dobro ugajala.

Da je temu tako, zahvaliti se imamo možu-strokovnjaku, ki je znal enako marljivi čebelici pobirati in porabiti, kar je za našo ukaželjno mladino najboljše. In da to ni tako lahko, pové nam dr. Lindner v svoji knjigi: „Encyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde“ s kratkimi besedami, katere sem tudi za časa izišlega Praprotnik-ovega „Abecednika“ v 11. št. lanskega „Učit. Tovariša“ porabil v svoji oceni. Slóve pa dr. Lindnerjev izrek také: „Mann kann noch vielseitig der Meinung begegnen, dass an dem Lehrbuche nicht gelegen sei, dass nicht leichter sei, als ein Lesebuch zu machen, dass die höchste wissenschaftliche Tüchtigkeit für sich allein zur Abfassung eines guten Lehrbuches nicht ausreiche, und dass hiezu vor allem die Vertrautheit mit den Bedürfnissen der Schule gehöre, die man zunächst bei jenen voraussetzen kann, die da in Schulen lernen“.

Pa tudi vnajna oblika tega berila je dobra, kajti vezana je dobro in trdno, platnice ugajajo, papir je močan in bel, tisk lep in razločen ter otroškemu očesu primeren.

Ker je tedaj vse gradivo tudi za realistične predmete v tem berilu dobro zastopano, in knjiga v vsem za višje razrede ljudske šole popolnoma primerna, želimo, da bi se ono prej ko prej v naše ljudske šole uvedla.

Naj bi to berilo v naših ljudskih učilnicah mnogo sadú donášalo v prospeh národa našega.

Anton Leban.

— **Profesorja Čebularja „Fizika“** je ministerstvo bogočastja in uka udobrilo in dovolilo, da se sme rabiti kot šolska knjiga v slovenskih razredih.

— **Národne biblioteke** 8. in 9. snopič je prišel na svetlo; obsega „Nesrečnico“, povest, ruski spisal Iv. Serg. Turgenjev.

D o p i s i.

Z Breznice. Veselica v prid revnim učencem, ki sta jo priredila na Svečnico v Lescah pri »Krištofu« gg. učitelja Žirovnik in Mali, izvršila se je v vsakem oziru izvrstno. Nepričakovano obilo je bila obiskana. Mej navzočimi opazili smo tudi tukajšnjega c. k. okrajnega glavarja, ki pri vsakej priložnosti pokaže, da mu je blagor ljudske šole zelo pri srcu. Videti je bilo pri veselici še več družih gg. c. k. uradnikov iz Radovljice in celo goste iz Ljubljane. Druzega ljudstva pa gotovo nad 200. Iz tega se lahko vidi, da je tukajšno ljudstvo prijazno narodni šoli.

Spored izvel se je povsem izvrstno. Kaj lepo so prepevali gorjanski pevci pod vodstvom spretnega voditelja g. Žirovnika. Občinstvo je z večkratnim rokoploskom odobravalo lepo vbrano petje. Tombola je dala na 50 gl. za revne učence. Potem se je zasukal mladi svet, kateremu je igral na glasoviru g. učitelj Mali iz Begunj. — Kakor pravijo dala je ta veselica blizo 100 gl. čistega dohodka, ki se bo obrnil v prid revnim učencem. Prav lepo! I. Zarnik.

Iz Velikega Gabra. Naša dvorazredna ljudska šola v Velikem Gabru je zaradi bolezni koz, katere se epidemično razširjajo med našo šolsko mladino, že od 21. decembra 1883. l. po slav. c. k. okrajnem šolskem svetu v Litiji uradno zatvorjena; toraj že 6. teden. V občse se nam mora čudno zdeti, da je vedno ravno tukajšnja ljudska šola zaradi epidemičnih bolezni — gotovo vsako zimo ali pomlad, včasih pa še obakrat uradno zaprta. To se ponavlja že od ustanovitve šole 1879. l. sem; toraj skozi pet let vsako leto!

Gotovo in brezdvomno iskati je vzroka tem ponavljajočim se boleznim — v prevlažnih in nizkih za šolo »za dragi denar privatno najetih šolskih sobah«; to tudi večji gg. zdravniki potrjujejo. To zaprtje je pouku v šoli v veliko kvar!

Iz Ljubljane. Iz seje c. k. deželnega šolskega sveta v dan 10. jan t. l. Vzprejme se nasvèt odborov, ki je pretresoval in nasvetoval, kdaj (ali 1., 2. ali 3. šolsko leto) naj se v peterorazrednih Ljubljanskih ljudskih šolah začénja poučevati v nemščini. — O nastavljanji dveh novih okrajnih šolskih nadzornikov nasvétuje se višji šolski oblasti. — Dvema nadučiteljema in eni učiteljici podelé se učiteljske službe. — Poroča se deželnemu odboru o napravi nove šole (v Hoheneggju) in o razširjanji enorazrednice v dvorazrednico (v Šturji).

— Učiteljski pripravniki v Ljubljani ne smejo dalje namestovati učiteljev v mestnih šolah ali v zasebnih zavodih. Ne bode tedaj drugače, da bode mesto moglo nastaviti pomožnega učitelja, kateri bode namestoval učitelje, kadar kdo zaradi bolezni ali kako drugače ne more v šolo.

— Odbor »Slovenskega učiteljska društva« v Ljubljani je v seji v dan 7. t. m. odločil, da bode imenovano društvo še to leto na svetlo dalo **Imenik ljudskih šol in učiteljev na Kranjskem.** Uredovali ga bodo g. g.: Predika Jak., glavni učitelj na c. k. izobraževališči, Žumer And. in Lapajne Iv., c. k. okrajna šolska nadzornika. — Po dolgem odlašnji in preloževanju bodemo zdaj vendar dobili že toliko potrebni in zaželeni imenik. Gospodje učitelji, ki so že tu pa tam nabirali tvarino za ta imenik, naj bi jo zdaj blagovolili poslati odboru »Slovenskega učiteljskega društva« v Ljubljano.

Premene pri učiteljstvu.

Na Kranjskem. Na Brezovico pri Ljubljani je šel za II. učitelja g. J. Bajt, in v Šent-Kocijan pa g. A. Pirc, oba izprašana učiteljska pripravnika. — G. Andrej Legat, učitelj v Košani, je prestavljen v Budanje. Za trdno sta postavljena: g. Luka Jeleneč, učitelj v Šent-Jurji (pri Kranji) in gpđ. Avg. Klančar, učiteljica v Komendi (pri Kameniku). — Gpđ. M. Smoleč, učiteljica na Čateču (v Krškem okraji), je dobila poduč. službo v Sevnici (na Štajerskem). — G. Ludvik Vagaja, učitelj v Jesenicah (na Dolenjskem), je prišel v Kopanje (v Ljubljanski okraj).

Razpis nadučiteljeve službe.

Razpisana je nadučiteljeva služba v Metliki (na Kranjskem) s 600 gold. letne plače, s 100 gold. opravilne doklade in s 80 gold. stanarine. Prošnje naj se oddajajo c. k. okrajnemu šolskemu svetu v Črnomlji do konec t. m.